

ЗА НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ЕКОЛОГИЗАЦИЯ НА ИКОНОМИКАТА

доц. д-р Ботьо Захарinov
д-р Надя Маринова

В анализа се подчертава необходимостта от въвеждането и на екологични индикатори за функционирането на бизнеса. Систематизирането на компонентите на разнообразните форми на контрол и самоконтрол като следствие на взаимодействието между икономика и екология. Посочени са подходите за финансирането на конкретни екологични програми.

Бурният прогрес в областта на технологиите даде отражение върху някои представи и концепции, според които обществото няма да бъде зависимо от природната среда. Смята се, че западната икономика на основата на информационните технологии ще е способна да се развива все така успешно независимо от състоянието на екосистемата на Земята. Подобни представи са в разрез с хилядолетната зависимост на човека от природната среда и се градят на икономически показатели, които до голяма степен игнорират екологичните индикатори, измерващи физичната и биологичната деградация на планетата. Тази представа е опасна особено за страните в преход, каквато е и България, тъй като може да повлияе върху насоките за реструктуриране на икономиката.

Един от естествените недостатъци на пазарната икономика е, че цените, които се използват като регулатор на потреблението, рядко отразяват всеобхватно всички разходи, в т. ч. и екологичните щети. В резултат на това те не сигнализират, че обществените разходи за покриване на щетите от замърсяването и изтощаването на природата могат да надхвърлят по значимост ползите. За да бъде заставена пазарната система да отразява, а не да замъглява екологичните реалности, обществото трябва да приложи в действие принципа, че трябва да се плаща пълната стойност на вредата, която всеки със своите действия причинява на останалите. *Като се повиши цената на унищожаването и експлоатирането на околната среда, ще се осигури мощен стимул за бизнеса да рабо-*

ти по начин, който е по-благоприятен за природата. А след като бизнесмените прехвърлят върху потребителите по-високите разходи, отразяващи истинската стойност на щетите, нанесени на околната среда, потребителите ще бъдат принудени да изразходват парите си за по-малко вредни продукти и услуги и да ги консумират в по-разумни количества. В края на краищата системата от икономически и административни механизми ще стимулира по-чистите и по-ефективни от гледна точка на ресурси и околна среда технологии и модели на поведение. В момента много от таксите за експлоатиране на околната среда както в Западна Европа, така и в България, са много ниски, за да отразяват пълната цена на нейното унищожаване. Интегриращото се общество трябва да реши от какви видове икономическа дейност има най-малка нужда и на първо място тях да обложи с реални данъци.

Изчерпването на природните ресурси, както и замърсяването, имат, освен всичко друго, и скрита стойност, която не се отчита. Тя произтича от факта, че лишават бъдещите поколения от възможността да ползват ограничените невъзобновяеми природни ресурси. Защото ако бъдещите поколения можеха днес да надават на пазара за ресурсите, те биха увеличили цената им, за да се ограничат мащабите на тяхното използване и да останат достатъчно природни ресурси и за тях. Тъй като това не може да стане, цените остават необяснимо ниски, което допълнително стимулира тяхното потребление, сякаш няма да има утре. Например

ако се вземе предвид скритата стойност на нефта, това би увеличило многократно повече цената на автомобила.

Проблемите на икономическото развитие и опазването на околната среда са неделимо свързани един с друг, а качеството на живота на сегашните и бъдещите поколения зависи от това как ще се решават тези проблеми, без да се нанасят непоправими загуби на природата.

Изхождайки от икономическите трудности, с които се сблъскват някои страни, естествено е да се предполага, че икономическите реформи, които те провеждат, не са и няма защо да бъдат мотивирани от екологични съображения. Въпреки това екологичните съображения не могат да бъдат пренебрегвани и затова *макро-икономическата стабилизация, ценовите реформи, приватизацията, промишленото реструктуриране и либерализацията на търговията трябва да водят към ограничаване замърсяването на околната среда.*

Устойчивото и екологосъобразно развитие, от една страна, изисква удовлетворяване на потребностите на всички нейни жители, но не на всяка цена. Разумното и съзнателно изменение на условията на живот поставя въпроса за създаване на обстановка за по-обмислени принципи на потребление. Защото неразумното и разточително потребление на природните ресурси, изтощаването и опустошаването на земята, вместо да увеличи плодородието с помощта на рационално стопанисване, ще доведе до нейната пълна деградация и ще постави под заплаха бъдещето на хората. Бедността и влошаването на качествата на природните ресурси в повечето случаи вървят ръка за ръка. Световната практика е дала много примери за страни с изостанала икономика, които удовлетворяват своите жизнени потребности за сметка на прекомерна експлоатация на природните ресурси.

Постигането на екологосъобразно развитие не се изчерпва само с борбата със замърсяването и разработването на многочислени екологични нормативи. Отчитайки, че състоянието на околната среда в действителност се определя от обикновения потребител, гражданин, предприемач, селскостопански труженик, необходимо е да се разработят не само законодателни и административни, но и икономически механизми и подходи за консолидиране на усилията и интересите на всички в една посока – към екологична безопасност.

Световната комисия по опазване на околната среда към ООН предупреждава, че икономическият ръст днес се ограничава от

несъвършенството на технологиите и социалното устройство. Свободният пазар оказва силно въздействие върху процеса на създаването на икономически възможности. Но пазарна икономика, при която нерационално се използват природните ресурси, е обречена на провал. В мисленето на преобладаващата част от днешните политици едва ли стои грижата за бъдещите поколения. За тях е по-важно да манипулират днешния избирател, а не да проявяват грижа за тези, които все още не са се родили и не гласуват. В същата степен и по същата логика е много трудно да се убеждават производителите, реализиращи стоки и услуги днес, да се отказват от традиционни способности на производство в името на опазване на околната среда за бъдещите поколения, които не пазаруват днес. Но най-голямата трудност е в това, че хората, достигнали върховете в бизнеса и в политиката, са напълно удовлетворени от сегашното състояние на нещата. Поради тази причина опазването на околната среда често се декларира като първостепенна задача, но в реалния живот по-далече от думите рядко се отива. Много от тези, които притежават достатъчно власт, за да се осъществяват необходимите реформи, най-малко са заинтересовани от промяна в положението, което им е създало тези пълномощия. И въпреки всичко пазарните отношения, които все по-силно навлизат в социално-икономическите системи, ще бъдат основният двигател за промяна в положителна насока. Бизнесът никога не мисли само за днешния ден. Затова той обективно ще търси пътища за своя просперитет и в утрешния ден. Тук заслужава да се цитира една мисъл на Ернст фон Вайцекер, че *„бюрократичният социализъм рухна, защото не позволяваше на цените да казват икономическата истина. Пазарната икономика може да погуби околната среда и себе си, ако не позволи на цените да казват екологичната истина“.*

Използването на икономическия подход за опазване на околната среда и устойчиво развитие изисква активното използване на възможностите, които предоставят пазарните механизми. Ако цените на ресурсите са установени обективно, конкурентната борба ще застави производителите да икономисват ресурси. Ако замърсяването на околната среда се отъждествява от предприемачите с ресурсите, „загубени“ за производството, то стремежът да се намали себестойността ще застави производителите да намалят вредните отпадъци, особено ако това бъде свързано с разходи за ликвиди-

ране на екологичните последици или плащане на глоби.

За да бъдат заставени производителите да включват в производствените разходи екологичните щети или средствата за ограничаване на размера на тези щети, е целесъобразно използването на *три основни механизма: ръководство и контрол, самоконтрол и икономически механизми.*

Чрез специализираните институции правителството традиционно използва административни методи за опазване на околната среда. Обаче тази система на *силово регулиране* невинаги е достатъчно ефективна. Съществуващите нормативи не съдействат за бързо реагиране на промените и често не са най-подходящия икономически механизъм за достигане на поставените цели. От друга страна, нормативите налагат строго спазване на изискванията, например използването на филтри и други подобни съоръжения на изхода. Това възпрепятства техническото превъзрожаване на предприятието, внедряването на иновации и води към технологичен застой. Екологичният контрол е играл и ще играе позитивна роля в развитието на законодателната база на всяка страна, но в съчетание и с другите механизми. Ръководството и контрола са особено незаменими в случаите, когато възниква сериозна заплаха за здравето или безопасността на населението, или когато замърсяването може да приеме заплашително големи мащаби.

Самоконтролът по опазване на околната среда е много слабо развит, но е с добра перспектива. Няколко са факторите, които определят неговото бъдеще:

- *първо*, страхът от държавен контрол и тежки санкции;

- *второ*, необходимостта по силата на приетите закони да информират за възможните екологични последици;

- *трето*, натискът на обществеността или общественото мнение;

- *четвърто*, ефектът на примера на форми с екологично чисти производства;

- *пето*, всеобхватността на проблема (производителите също са хора със семейства както всеки друг гражданин, и осъзнават в по-голямата си част сериозността на заплахата за здравето и живота на хората);

- *шесто*, ролята на средствата за масова информация, които не позволяват екологичните проблеми да остават в сянка.

Преимущества на самоконтрола са в това, че в повечето случаи той се оказва по-

евтин от административните мерки или натиска на икономическите механизми. Той не може да освободи правителствата от природозащитната дейност, но тяхната намеса няма да бъде толкова силова и така мащабна и затова ще бъде с по-малки финансови разходи.

Растящият интерес към внедряването на *икономически подходи и механизми* за опазване на околната среда се обяснява със следните обстоятелства:

- *първо*, необходимост от създаване на система от материални стимули и поощрения за опазване на околната среда;

- *второ*, по-ефективно използване на пазара за достигане на поставените цели в тази област;

- *трето*, търсенето на най-икономични способи за постигане на тези цели от правителствата и производителите;

- *четвърто*, необходимостта за преминаване от борба със замърсяването към неговото предотвратяване.

Засега все още няма единна и ясна представа за това, какво трябва да влиза в понятието икономически механизъм за опазване на околната среда, но по наше мнение за *практическите цели на екологичната политика* трябва да бъдат включени следните компоненти:

- *първо*, държавна намеса в пазара чрез данъци и глоби за замърсяването;

- *второ*, прилагане на ресурсни квоти и лицензи за замърсяване;

- *трето*, прилагане на система за многооборотност на опаковките;

- *четвърто*, продажба на облигации с диференциран лихвен процент за предприятията в зависимост от нивото на природозащитната им дейност;

- *пето*, преференциални кредити като поощрение при икономия на ресурси;

- *шесто*, диференцирани цени (на оловен и безоловен бензин);

- *седмо*, покриване на амортизационните разходи;

- *осмо*, отмяна на субсидии и премахване на препятствията, пречещи на пазарната активност.

Използването на повечето от посочените механизми е достатъчно привлекателно за производителите и затова тяхното внедряване може да даде позитивни резултати. И въпреки това основната цел на използването на икономическите подходи и механизми трябва да бъде да застави производителите с тяхна помощ да променят своите възгледи за екологията. Недално-

видна е практиката в някои страни икономическите механизми в сферата на екологията да се използват за увеличаване на бюджетните приходи. Средствата от тях следва да се насочват само за финансиране на конкретни екологични програми.

За да дават ефект, икономическите механизми трябва да се прилагат така, че да влияят върху поведението на хората. Това означава, че те трябва да участват в началния стадий на процеса на ценообразуването и производителите да избират кои производствени процеси са им по-изгодни, а потребителите – кое им е по-изгодно да закупят.

Основен елемент на икономическия механизъм трябва да бъдат такива закони, които да задължават производителите да предоставят информация за използваната технология на едно или друго производство, а възможните последствия от нея да бъдат достояние на обществеността. Така това ще даде възможност на потребителя за избор и ще може да влияе върху неговото поведение.

Природозащитната политика може да бъде ефективна, когато оптимално съчетава административните и контролиращите методи със самоконтрола и икономическите механизми. В повечето случаи ударението все още се поставя на силовите методи. Причината е в това, че административният подход е по-удобен, тъй като и производителите, и правителствата имат по-голям опит в използването на различните видове ограничения и много по-малък в използването на икономическите механизми. А икономическите механизми имат две съществени предимства: първо, че непосредствените разходи за контрол на емисиите често неколккратно превишават разходите на контрола за замърсяването чрез икономически механизми, защото

то командно-контролните функции не позволяват на производителите, способни сами да осъществяват природозащитни мероприятия с по-малки разходи, да правят това в по-голям обем, отколкото компании, на които тази дейност им излиза значително по-скъпо; второ, че икономическите механизми спомагат за развитието на прогресивни екологосъобразни технологии. Те принуждават новите предприемачи да търсят преимущества в конкурентната борба с помощта на използването на нови технологии. Командните методи в повечето случаи задължават производителите да използват конкретна технология, което спъва техническата иновация.

Пазарните механизми в екологичната политика разкриват и пред производителите, и пред потребителите реалната картина за възможните последствия, създавайки по този начин стимули за осъществяване на природозащитна дейност. Силата на пазарната икономика е в свободните производители и тя може и трябва да се използва за защита на околната среда, а не срещу нея. Това налага да се установи в кои области административният контрол е най-ефективен и по какъв начин той може да бъде допълнен с икономическите инструменти и възможностите на самоконтрола.

Главната насока на борбата против стремителното влошаване на качествата на околната среда и човешкото здраве е в разработването на съгласувана политика за екологична безопасност и масовото внедряване на екологично чисти технологии. Разбира се, такава преориентация от позициите на съвременното мислене е трудна поради нейната висока цена. Обаче трябва да се работи за осъзнаването на факта, че друго решение на този най-тревожен за човечеството проблем няма.

Използвана литература

1. Гор, А. *Застрашената земя*. С., 2000 г.
2. Лестер, Б. *Състоянието на планетата*. С., 2001 г.
3. *Зелената книга*, Доклад за състоянието на околната среда. МОСВ, 1999 г.
4. *Националната стратегия по околната среда в България и последващи действия*. Доклад на Световната банка. С., 1995.
5. *Националната стратегия по околната среда в България*. МОСВ, С., 2001.

Resume

This analysis emphasizes the necessity of introducing ecological indicators for the business functioning as well. The components of the various forms of control and self-control are systemized as a result of economy and ecology interaction. The approaches for financing the specific ecologic programs are indicated.